

Lucija Ljubić

Rijeka i oblaci, srce i žice



Elvis Bošnjak,
*Nosi nas rijeka
i druge drame*
Hrvatski centar ITI,
Zagreb, 2011.

Elvisu Bošnjaku konačno je objavljena drama i to u biblioteci Mansioni Hrvatskog centra ITI u kojoj su prethodno svoja dramska djela objavili, primjerice, Miro Gavran, Davor Špišić, Mislav Brumec, Ivan Vidić, Mate Matišić, Lada Kaštelan i Feđa Šehović. Svrstao se tako među reprezentativne dramske autore kamo već nekoliko godina i pripada. Nesklonost suvremenog tržišta prema knjizi koja se ne može nabaviti u supermarketu ili u kiosku, dodatno pojačana ako nije riječ o proznom djelu, otežava izdavačke ambicije u području dramske književnosti. Međutim, Bošnjak svakako ulazi među najintrigantnije suvremene hrvatske dramatičare, na neki način i izlazeći iz trendovskog okvira glumaca-pisaca, a otkrivajući se kao osobnost širokog područja djelovanja. Bošnjak jest počeo kao glumac, no nakon toga otkrivao se kao dramatičar, adaptator, filmski scenarist, a u novije vrijeme i kao osnivač kazališta PlayDrama 2008. u kojemu je od 2010. i profesionalno angažiran. Osim toga, bio je ravnatelj Drame HNK-a u Splitu i Drame Splitskog ljeta.

U kazališnoj javnosti istaknuo se kao razmjerno mlad autor netrendovske drame *Nosi nas rijeka* praižvedene 2002. u HNK-u u Splitu, u režiji Nenni Delmestre. Bošnjak je tumačio

“svoju” ulogu Jerka, a na 13. Marulićevim danima osvojio je nagradu za najbolji dramski tekst i predstavu. Prethodno je 2000. godine u splitskom HNK-u izvedena njegova prva drama *Otac*, i ona u režiji N. Delmestre, a i za *Oca* je nagrađen na 11. Marulićevim danima za najbolju izvedenu dramu i predstavu. Međutim, dvije se drame sadržajno bitno razlikuju, iako imaju poveznica koje svjedoče o autorovoj širini interesa, ali i o zaokupljenosti istim temama. Tom se korpusu donekle pridružuje i posljeditelj njegova drama *Žice i žileti* koja je praižvedena na Hrvatskom radiju 2008., a dobitnica je Nagrade *Marin Držić*. Ta je drama i posljednja objavljena u ovoj knjizi i do sada bez svoje kazališne provjere. U drugom, uvjetno rečeno muško-ženskom tematskom dijelu Bošnjakova opusa, nalaze se drame *Hajdemo skakati po tim oblacima* koja je 2004. praižvedena u splitskom kazalištu i koju je režirala ponovno N. Delmestre. Slijedila je 2005. tematski srodna drama *Srce veće od ruku* koja još čeka svoju kazališnu realizaciju. Tako ova knjiga ima dodatnu ulogu, upravo onu imanentnu dramskim bibliotekama – da potakne kazališta na uprizorenja objavljenih drama. Posebice kad je o suvremenim hrvatskim dramatičarima riječ.

Vjerojatno će se mnogi složiti da je drama *Nosi nas rijeka* najbolja Bošnjakova drama. Bez obzira na kronologiju, udarila je snažan pečat ne samo na autorov opus, nego i na suvremeno hrvatsko kazalište koje je dočekalo osebujan dramski tekst. Znakovito je dvoje: riječ je o dramskom tekstu koji progovara o pravoj ljudskoj drami, a događa se u nekom selu Dalmatinske zagore u kojemu likovi komuniciraju lokalnim govorom. Selo dalmatinskog zaleđa i njegov govor od tada su, a i od tada do danas, najčešći razlog za gledateljski smijeh i u kazališnim predstavama i u televizijskom programu. Dobitna je kombinacija takvih produkcija upravo ono na čemu Bošnjak rastvara svoju tražičnu dramu i u tome je najveći zaokret. Hiperrealizam, “pravo”, svježe meso kojega se nisu odrekli ni N. Delmestre na praižvedbi ni Krešimir Dolenčić (GDK Gavella, 2011.), zanemarujući svaki *kao da* i puštajući dramski tekst da u svojoj punini živi na sceni prožimajući gledatelje svojim mučnim ozračjem koje se širi iz svakog izostavljenog vokala i škrte replike što svjedoče o količini i snazi potisnutih frustracija. To je zaokupilo i kritiku i struku, neke je potaknulo da pomisle kako poslije te drame u hrvatskom kazalištu više ništa neće biti isto (a možda su se ipak prevarili?), no u svakom slučaju, to je suvremena hrvatska drama koja je dva puta u nekoliko godina uprizorena u hrvatskim kazalištima i zacijelo će zaokupiti ponovno kojeg redatelja. Možda je banalno reći da se ta drama bavi problemom neuspоставljene komunikacije u suvremenom društvu – jer tako načelna rečenica vrijedi za najveći dio ukupnosti hrvatske i strane dramatike, a i moderni

psihološki priručnici za samopomoć uče nas da moramo komunicirati pa ćemo biti čili i zdravi – ali u ovoj drami analiziraju se dvije razine komunikacije: ona koja postoji i ona koje nema. Ona koja postoji bavi se temama iz svakodnevice: svinjokoljom, karminama, udajom, podjelom obiteljske imovine, uzgojem pršuta i vina. Ona koje nema skriva brigu zbog bolesti, umiranja, droge i drugih obiteljskih tragedija. Jedna se vrti oko potajice popušanih cigareta i popijene rakije, a druga krije neizrečenu bol zbog nesretnog slučaja iz prošlosti koji je dodatno opteretio obiteljske i rodbinske odnose, neke i zauvijek pomutio ili raskinuo. Tako su ta dva uporišta – govor Dalmatinske zagore upotrijebljen u *ozbiljnoj* drami i površna komunikacija škrtih, besadržajnih rečenica – postala postojem na kojemu je Elvis Bošnjak izgradio izazovan i intrigantan dramski svijet. Kronološki joj prethodi *Otac*, jednako tako utemeljen u sličnom lokalnom govoru, no smješten u posve drukčiji ambijent. *Otac* je, dapače, pedofilijom i ubojstvom dokrajčio svoju obitelj, a sad posljednju noć uoči puštanja na slobodu, jer tako to nakon takvih odležanih kazni i ide, vrijeme provodi u čelji zajedno s trojicom drugih ubojica, Mrvom, Abelom i Florijanom, od kojih pokušava dobiti neku vrstu oprosta. Istovremeno je svjestan činjenice da je raspisana nagrada od deset tisuća maraka za onoga tko ga ubije i tako svijet oslobodi jednog potencijalnog ubojice. Međutim, u *Ocu* se dogodila promjena, postao je katolički obraćenik i pokajao se za svoje grijehove. Spoznao svoj grijeh, shvatio je i da ne može nastaviti živjeti s tim grijehom na duši pa odluči sam sebi oduzeti život,

jer je jedan već oduzeo. Trojica muškaraca iz dalmatinskog zaleđa možda samo na početku drame mogu izazvati smijeh, no poslije postaju vjerodostojni suučesnici u *Očevu* izboru, pa i žrtve, a katkad – sve do samog kraja drame – podsjećaju na neku modernu inačicu grčkog kora. Ne čudi da je *Otac* prenesen i na film Stanislava Tomića iz 2003., za koji je Bošnjak napisao scenarij. Mučna tema stvorila je snažno dramaturško čvorište koje se razrješava remeteći pravocrtnost i stvarajući tako zahvalnu dramsku neravnotežu, a zahvaća u područje između trilera i moraliteta, kao što je uočio Jasen Boko.

U dio Bošnjakovih drama koje tematiziraju krivnju i odgovornost prema vlastitom životu svakako ulaze *Žice i žileti*, možda najmučnija od objavljenih drama, što zacijelo ima svog udjela i u činjenici da je još neizvedena, iako je nagrađena *Držićem*. I ovdje je u središtu pozornosti razorena suvremena obitelj, ovaj put gradska. Kao što je u drami *Nosi nas rijeka* Bošnjak koristio protok vremena i smjenu godišnjih doba da bi iskazao svu snagu potisnutih frustracija prekrivenih ubičajenim sezonskim seoskim poslovima, a u drami *Otac* vrijeme i pokajanje upotrijebio kao ključni moment u pitanju može li odlučenoj kazni neutralizirati počinjeni zločin, tako ovdje dramsku radnju razdvaja na dijelove vremena u razmaku od dvadeset pet godina tijekom kojih se obiteljski odnosi sve više zaoštravaju da bi se razriješili – je li doista? – u ljubavnoj izjavi supruzi. Praštanje i ljubav koja bi mogla nadvladati sve, od nesporazuma do preljuba pa i incesta i umorstva, postavljaju se, barem u posljednjim replikama i u ovoj drami kao

jedna od konstanti u Bošnjakovu stvaralaštvu, no on to kategorički ne tvrdi, nego se više o tomu pita. Mučne teme autoru ne služe da bi zgrozno čitatelja i gledatelja pokazujući im katalog zala i zločina i istodobno ukazivao na nemogućnost izlaza, nego da bi analizirao kako se s time suočiti i kako nastaviti živjeti ako se može. Odreći se obitelji ili umjetnosti, obitelji ili spolne orijentacije, supruga ili ljubavnika i – što je najvažnije – kako dalje, glavna su pitanja i u ovoj mučnoj drami.

Sadržajno i stilski od ovih se drama razlikuju preostala dva dramska teksta objavljena u ovoj knjizi. *Hajdemo skakati po tim oblacima* duodrama je u kojoj sudjeluju Rita i Sem, no, suđeci prema prvim didaskalijama, broj prizora i njihov redosljed ne obvezuju, radnja se može događati bilo kad i bilo gdje, dvoje likova mogu imati uvijek istu dob ili je mijenjati, može ih tumačiti dvoje ili više glumaca da bi autor završio kako Sem i Rita uopće ne moraju govoriti, dosta je što imaju oči. Naizgled posvemašnja proizvodnost usredotočuje se oko bitnog – malih, svakodnevnih muško-ženskih razgovora u kojima se kriju važne životne teme poput začeca, ljubomore, prepirke, pomirbe, selidbe koje oblikuju odnos muškarca i žene. Ova Bošnjakova drama najopsežnija je od objavljenih u ovoj knjizi, u njoj su – za razliku od triju prethodno analiziranih drama – rečenice cijele i gramatički dovršene, ali ni one ne prenose cijelu poruku od pošiljatelja k primatelju, zato i nastaje drama. Koliko god likovi u drami *Nosi nas rijeka* šutjeli, toliko u ovoj drami govore, raspredaju, dogovaraju se, verbaliziraju, ali upitno je koliko komuniciraju. I peta drama, *Srce* veće

od ruku, bavi se temom muško-ženskih odnosa, ali ne u tokutu nego u četverokutu: Muž ima ljubavnicu Prijateljicu, žena ljubavnika Prijatelja, a i Prijateljica i Prijatelj postupno se otkrivaju kao bračni partneri. Kompozicijski intrigantna, ova drama bila bi zanimljiva i u scenskoj izvedbi jer Bošnjak prikazuje odnos između Muža i Žene, a uz njih je uvijek netko nevidljiv – Prijateljica ili Prijatelj. Kako pri zori odmiču, vrste komunikacije sve su složenije pa se pri kraju drame zajedno nađu svi likovi, ostvarujući višesmjernu i raznovrsnu razmjenu replika koja u konačnici ne rezultira promjenom stanja nego njegovim nastavkom. Protok vremena čini se da je i u ovoj drami samo pojačao osjećaj krivnje, ali je nije uklonio. Kako dobri običaji i nalažu, knjiga Bošnjakovih drama opremljena je prikladnim predgovorom Matka Botića kao prvim stručnim pregledom Bošnjakovog opusa, dramatičarvim životopisom, ali i – što je još važnije – teatrografijom koja obuhvaća popis hrvatskih i inozemnih izvedaba Bošnjakovih drama (kazališnih i radiodramskih), a protkana je i fotografijama iz domaćih i stranih uprizorenja. Elvis Bošnjak postupno je i intrigantno gradio svoj dramski opus, njegove drame nisu prolazile nezapaženo, a po svemu sudeći, još nije napisao sve što bi mogao ili želio. Zato ova knjiga ima dvostruku ulogu, svjedočansku i poticateljsku. Osim što dokazuje da je riječ o afirmiranom autoru čije su drame, zahvaljujući svojoj vrsnoći, ušle među vlastite korice knjige, ona i potiče autora da nastavi pisati. A kad je riječ o raznolikom i intrigantnom dramskom pismu Elvise Bošnjaka, tome se svakako imamo razloga radovati. Vrijeme će učiniti svoje.

Anja Šovagović Despot

Zašto ja o Elvisovoj drami *Nosi nas rijeka* mislim to što mislim

Da je sjajno napisana, glumački izazovna, ambijentalno točna, mentalitetom autentična, domaća do bola i svemira, drska u točnosti odnosa, patetična u genetskoj elementarnosti, da je čista kao čovjek, ubitna kao život, definitivna kao smrt. Zašto je u svim kritikama, osvrtima, ocjenama ova drama opisivana kao drama *ruralnog* izričaja koja vraća dostojanstvo i dignitet Dalmatinskoj zagori i njenom stanovniku(?) i razbija stereotipe? Kome to uloga Seke vraća dostojanstvo? Onoj tužnoj kćeri kojoj je mater umrla, onoj rastavljenoj ženi koju je neki divljak gotovo slomio, onoj zabrinutoj majci koja ima sina narkomana i zbog toga je spremna isključivo i jedino samu sebe kriviti? Onaj zapretnoj ženi koja žudi voljeti pa i pristati na ludost ponovnog vjenčanja? Onaj bezobraznoj sestri koja kaže sve što želi reći, koja baci u lice istinu svome pijanom bratu, koja razgovara jer žensko, naime, razgovara, jer se razgovarati mora, jer je razgovor lijek. Jer to žensko zna, a muško ne zna. Jer je žena čovjek, a čov'k je dite. Jer je to tako i tu i tamo i sada i uvijek. I u Hrvacama i u Zagrebu.

Kome to dignitet vraća uloga Mladena, intelektualca koji recitira Lazu Kostića, ej, Lazu Kostića, Srbina, al je lipa pisma. Pisma je lipa. Život je lip.

Je li ona umorna Strina koja nosi nož usred srca, koja nosi teški kamen usred želuca, koja nosi usud svoje tragedije i prestano podsjećati na nju kao gavran koji grakće nikad više nikad više. Strina koja živi, a ne živi, samoživa u svojoj nesreći, egoistična u svojoj patnji, zločesta u svom obilaženju po selu, u slušanju tračeva koji se po selu pričaju, ponosna i tvrda kao stijena i trinaesta godina teče i uporno se ne razgovara, uporno se ne priča o tome kako ga je odnijela rijeka, kako ga je poklopio vir u rijeci, jer je Strina muškog principa, ima i takvih žena, snažnih i okrutnih i trpnih u beskraju. Je li, dakle, ta čudna Strina vraća dostojanstvo Dalmatinskoj Zagori? Njenom žitelju? Dijaletku? Kome?

Kome vraćaju dostojanstvo Stipe, Nikola Jerko? Svoj onoj braći koja se posvadaju

oko imovine, oko oca, matere, sestre, koji se svadaju oko svojih žena, novaca, zanimanja, soba koje se moraju opiturat, a opiturat ih nitko neće jer se ne zna kome pripadaju, jer smo dužni jedni drugima i više nego što možemo pojmiti i više nego što smo u stanju praštati, i više nego što smo u stanju podnijeti i više nego što smo u stanju pretrpjeti. I kad se ne može dalje, i kad se ne zna kako dalje i kad se osjeća samo teška, tamna, duboka i silovita praznina, onaj koji je Čov'k ponudit će prvi cigaretu, a ostalo je šutnja.

Elvisova drama vraća dostojanstvo čovjeku u literaturi.

Rekla bih, i malom i velikom jer te podjele na male i velike ljude teško mogu razumjeti. Kad kažem dostojanstvo mislim na ono nešto pravo, točno, iz trbuha, moje, njegovo, isto, uvijek isto, nešto što postoji oduvijek i ne mijenja se, a često i ne znamo da to imamo. To dostojanstvo. Mislim na radost pronalazanja tog iskona, te istine, tog zajedničkog što nam je u genima, što nas nekako čini sličnima, u čemu se ogledamo i prepoznajemo kao ljudi. Pjesme koje sam u svom zagrebačkom stanu pjevala sa svojim slavonskim ocm tako radosno odzvanjaju mojim mislima dok kuham čvarke (jer se to mora obaviti) dva tjedna nakon što je mater umrla. I prepoznajem svog oca u Sekinjoj materi, prepoznajem svoju dramatičnost u njezinoj, prepoznajem zajednički impuls za život. I samo ja znam da mi otac pjeva sa slavonske ravnice i usput više na mene jer se tako ne prže čvarci!

Da. Ima nešto jako dramatično u toj Elvisovoj bujici talenta. Nešto dramatično vrije ispod tih rečenica koje teku kao rijeka, ispod tog naizglednog mira, tišine, prirode, samoće, napuštenosti.

Neka dramatika koja ne da mira, koja vuče, pruža ruke, obavija, treperi, moli, vabi. Neka čudna dramatika koja bezuvjetno poziva, koja ne trpi dvojbe, koja ne poznaje neodlučnost.

Neka dramatika koju osjećam kao svoje bilo, svoje stanje, svoju muku, svoju priču, svoj glumački identitet, svoju radost stvaranja, svoju točku. U kojoj se spajam s cijelim svijetom.

Tekst pročitao na promociji knjige *Nosi nas rijeka* i druge drame, 28. siječnja 2012. u Dрамском kazalištu Gavella.

Lucija Ljubić

Riznica scenografskih i kostimografskih radova



Ana Lederer – Martina Petranović – Ivana Bakal, *100 godina hrvatske scenografije i kostimografije (1909. – 2009.)*, ULUPUH – Hrvatska udruga likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti, Zagreb, 2011.

Na samom kraju 2009., nekoliko dana uoči Božića i u vrijeme različitih božićnih domjenaka, 22. prosinca otvorena je izložba posvećena stogodišnjici scenografske i kostimografske struke, organizator je bio ULUPUH uz suorganizatora, zagrebačko Hrvatsko narodno kazalište, u Zagrebu, u Domu Hrvatskog društva likovnih umjetnika, izložbu je bilo moguće pogledati tijekom sljedećih mjesec dana, do 22. siječnja 2010., a posljednjeg izložbenog dana održan je okrugli stol o položaju scenografske i kostimografske struke. Uz idejnu inicijatoricu Ivanu Bakal, stručne suradnice bile su Ana Lederer za scenografiju i Martina Petranović za kostimografiju, a likovni je postav napravio Darko Fritz. Izložba i okrugli stol dopunjeni su s još nekoliko događaja koji su i upozorili javnost na te dvije struke, ali i prikazali rezultate svoga rada, a to je *Šetnja kostima* u foajeu zagrebačkoga Hrvatskoga narodnog kazališta te u ULUPUH-ovim prostorima u Zagrebu, *izložba Suvremena kazališna i filmska scena, Izložba monografija te Izložba studenata Tekstilno-tehnološkog fakulteta* –